

CÂMPUL SEMANTIC ȘI ROLUL LUI ÎN DEZVOLTAREA LIMBAJULUI COPILOR

Liuba CIOBANU-MOCANU

Institutul de Științe ale Educației

The present article deals with some general aspects of lexico - semantic field, its nature, structure and variety.

It is mentioned that the theory of semantic field is based on the concept of some semantic groups' existence in a language as well as the possibility of linguistic units penetration into one or more groups of this type.

The pedagogical (teaching) approach of semantic field, its importance in the children's speech development (kindergarten and primary school) is also demonstrated.

Drept obiecte de cercetare în domeniul semanticii lexicale tot mai frecvent apar componentele sistemului lexico-semantic al limbii: grupurile lexico-semantic, grupurile tematice, câmpurile semantice. Abordarea problemei câmpurilor constituie una dintre direcțiile de perspectivă de însușire a limbii, în general, și a lexicului, în special.

Evaluarea câmpurilor semantice și determinarea structurii semantice a acestora constituie unele dintre posibilitățile de însușire a relațiilor semantice dintre unitățile lexicale.

Problema prezentării lexicului sub forma unui sistem autonom de cuvinte a fost discutată în lucrările de specialitate încă în sec. XIX (М.М. Покровский). Primele încercări de desprindere a câmpurilor semantice au fost întreprinse în timpul alcătuirii dicționarelor ideografice (П.Роже). Termenul de „câmp semantic” a devenit activ utilizat după apariția lucrărilor lui I.Trier (1931), G.Ipsen etc.

Câmpurile s-au bucurat de un interes deosebit abia după ce au fost corelate metodologic cu analiza componentială, inițiativă aparținând lui E. Coșeriu [1, p.155]. Cu interpretări științifice vin mai târziu Ș.Balli, Ф.П.Филин, Ю.Д.Апресян, Л.А.Новиков, А.Уфимцев, Д.Н.Шмелев și mulți alții, deși până astăzi definiția noțiunii de câmp semantic rămâne a fi confuză.

Conform unei poziții, câmpul semantic reprezintă un fenomen extralingvistic (psihologic sau logic), dar care își găsește reflectare în limbă. Potrivit alteia, acesta este un fenomen al limbii și evidențierea lui trebuie să se facă în temeiul datelor lingvistice. În funcție de acestea și are loc interpretarea noțiunii de câmp semantic.

N.Novikov susține că lexemele unui câmp semantic au unul și același cod conotativ și se păstrează împreună în creierul omenesc; că acest câmp semantic reprezintă modalitatea de reflectare a unui sau altui segment al realității în conștiința noastră. Această reflectare, însă, nu constituie o oglindă, dar întotdeauna reprezintă, conține o careva interpretare a fragmentului lumii și a modelului lui conceptual. Completarea spațiului semantic cu unități lingvistice încă nu creează o imagine despre structura câmpului semantic. Este important a determina cum acest spațiu se completează, se umple cu semnificații.

A.A.Уфимцев consideră câmpul, grupul lexico-semantic, șirul sinonimic ca tipuri egale ale unor asociații paradigmatică mult mai extinse.

Unii specialiști susțin că valoarea câmpurilor semantice în semantică este similară cu cea a fonologiei pentru fonetică.

Este știut că vocabularul oricărei limbi este construit după principiul ierarhic. El poate fi segmentat în clase de cuvinte mai mici – câmpuri semantice, care la rândul lor se divizează în clase lexico-semantic, familii, grupuri tematice, cuiburi de cuvinte, centre, serii lexico-semantic, cuvinte separate etc. N.Corlăteanu relevă că lexemele „se reunesc în serii lexico-semantic în cadrul unui anumit grup noțional”. În acest sens, „unitățile lexicale se clasifică ...după sensul lor apropiat sau identic. Cuvinte ca: nas, gât, ureche, deget, numind diferite părți ale corpului omenesc, formează o paradigmă lexicală sau un câmp semantic, întrucât apar, de obicei, în ambianțe lexicale de același tip” [2, p.22].

Relațiile de felul acesta dintre cuvinte nu sunt veșnice. De la o epocă la alta se schimbă și structura câmpurilor semantice.

Câmpul lexico-semantic se dovedește a fi mai extins decât grupul tematic și pe care îl cuprinde în sine. De pildă, în câmpul lexico-semantic „natura” intră grupurile tematice: *fenomene ale naturii, denumiri geografice, lumea vegetală, lumea animală etc.*, fiind numite și microcâmpuri.

Câmp semantic se numește sfera de cuprindere a cuvintelor care definesc obiecte, stări, însușiri înrudite, poate fi înțeles ca un fragment din ansamblul lexical al unei limbi, izolat relativ și considerat autonom, pentru a i se determina structura [1, p.154].

Angela Bidu-Vrânceanu, în temeiul unor analize semantice moderne, relevă că din punct de vedere al dicționarelor analogice, câmpurile lexicale se consideră ca fiind „grupări semantice după familii de concepte sau după obiectele desemnate”, justifică „statutul de nivel analizat în vocabularul românesc, alături de polisemie, sinonimie și antonimie” [1, p.154].

Cercetătoarea, în *Limba română contemporană*, vol.II [3, p.220], propune termenul (sub)ansamblu, deși, după cum precizează dumneaei, interpretarea lui nu se diferențiază principial de câmpul considerat în concepția lui E.Coșeriu. Câmpul lexical a fost definit de E.Coșeriu ca alegere lexicală, chiar dacă nu a precizat detaliile acestei alegeri, relevă A.Bidu-Vrânceanu (1, p.157), și ca „substanță semantică continuă”. Autoarea menționează că poate și din acest motiv câmpurile au fost corelate cu onomasiologia care analizează cuvintele legate prin faptul că exprimă o noțiune sau noțiuni înrudite, idee susținută și de alți cercetători (M.A.Бородин, В.Г.Гак etc.).

Deoarece de cele mai dese ori noțiunea este exprimată prin diferite cuvinte, cercetările onomasiologice ne conduc la cele ale grupurilor de cuvinte apropiate după sens [4, p.83]. Asemenea grupuri de cuvinte, după cum se știe, sunt numite câmpuri lexico-semantice (CLS).

Fiecare cuvânt, drept unitate de bază a vocabularului, face parte dintr-un anumit câmp lexico-semantic și nu numai unul. Cuvintele polisemantice, de exemplu, pot intra în diferite câmpuri [6, p.229]. De exemplu, adjectivul *proaspăt*, grație semnificațiilor lui, reprezintă câmpurile *produse alimentare*, care se mai divid în *lactate, făinoase, produse din carne (porc, vită, pasăre, pește), articole de vestimentație, fructe, legume etc.*

Grație repartizării cuvintelor în anumite clase semantice și se reliefează caracterul de sistem al vocabularului limbii [5, p.48].

În procesul de utilizare a unui cuvânt în conștiința vorbitorului și a ascultătorului (sau a cititorului) se ivește simțul unui alt cuvânt sau a mai multora, ce intră în anumite relații semantice „de vecinătate” cu primul. Vecinătatea în cauză dintre cuvinte apare datorită asemănărilor sau deosebirilor de sens ale acestora și a noțiunilor ce stau în spatele lor [6, p.228].

Potrivit concepției lui I.Trier, toate noțiunile, incluse în limbă, se divid în grupuri închise mai mari sau mai mici potrivit asemănării sau deosebirii sensurilor [6, p.228] și că anume astfel și au loc modificările structurii câmpului semantic, în urma modificării sensului fiecărui component separat al câmpului, și, deci, și a sistemului lexical al limbii în întregime [6, p.229].

Deși concepția lui I.Trier a constituit un stimul pentru investigațiile ulterioare privind relațiile structurale dintre cuvintele limbii, unii dintre cercetători (Попов З.Д., Стернин И.А. etc.) au criticat anumite principii ale teoriei câmpului lexico-semantic lansate de primul și îndeosebi caracterul închis al câmpului.

Majoritatea lingviștilor susțin, însă, că orice clasă lexico-semantică are, aproape din principiu, caracter deschis, sau nelimitat din cauza mobilității vocabularului.

La baza teoriei câmpului semantic se află concepția despre existența în limbă a unor grupuri semantice și despre posibilitatea pătrunderii unităților lingvistice în una sau câteva grupuri de acest gen. Astfel, lexicul limbii, sensurile cuvintelor pot intra în anumite raporturi, formând clase separate de lexeme: raport sinonimic, antonimic etc.

Apartenența unui câmp la ansamblul vocabularului poate fi considerată ca o subordonare directă sau indirectă, explicită sau implicită. Această multiplă subordonare face ca analiza structurală a câmpurilor să pună mai multe probleme decât în cazul celorlalte niveluri semantice (sinonimie, antonimie) [1, p.159].

Referitor la proprietățile câmpului semantic menționăm:

1. Câmpul semantic intuitiv este clar vorbitorului și dispune de realitate psihologică.
2. Câmpul semantic este autonom și poate fi defalcat ca subsistem independent al limbii.
3. Unitățile câmpului semantic sunt corelate prin anumite raporturi sistemice semantice.
4. Fiecare câmp semantic este corelat cu alte câmpuri de același gen și care în comun formează sistemul limbii.

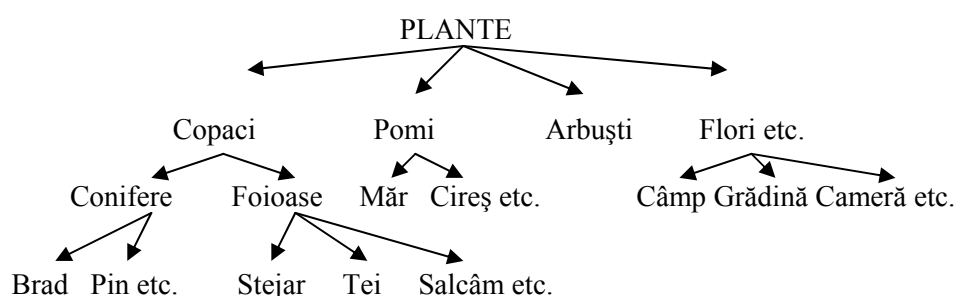
Așadar, elementele unui câmp semantic sunt corelate prin raporturi regulate și sistemice și, deci, toate cuvintele câmpului sunt reciproc comparate.

Câmpurile semantice pot să se intersecteze sau totalmente să se cuprindă unul în altul. Sensul fiecărui cuvânt poate fi determinat mai plenar doar în cazul când sunt cunoscute semnificația altor cuvinte din același câmp.

Este știut că un cuvânt poate avea mai multe sensuri din care cauză el și poate face parte din mai multe câmpuri semantice. De pildă, substantivul *față* face parte din câmpurile *omul, corpul omenesc* alături de denumirile altor organe, precum și din *articole de vestimentație, casă, biserică și altele*.

Una dintre cele mai simple varietăți ale câmpului semantic o constituie cea paradigmatică. Unitățile acestuia sunt lexemele ce reprezintă una și aceeași parte de vorbire și unite în semnificație prin același sem categorial. Asemenea câmpuri se numesc clase semantice sau grupuri lexico-semantice. Unii cercetători (И. М.Кобозев, Л.М.Васильев etc.) relevă că corelația dintre unitățile unui câmp semantic separat pot să se deosebească prin „extindere” și prin specificul lor. Cele mai generale tipuri de corelare sunt cele de gen paradigmatic (sinonimice, noțiuni de gen, antonimice etc.). De exemplu, grupul de cuvinte *floare – tulpină – petale – frunză – rădăcini* poate forma atât câmpul semantic ce reprezintă „întreg-partea”, cât și cel ce ține de „plante”. În asemenea caz lexemul *floare* va servi drept hiperonim (noțiune de gen) pentru alte lexeme ca *trandafir, păpădie, mușcată* etc. care, de asemenea, pot fi grupate în flori de câmp, de cameră, de grădină, de toamnă, primăvară, medicinale, cu frunze late etc.

O putere mare de generalizare o are și noțiunea *plante* ce reprezintă un câmp semantic extins în componența căruia se includ mai multe clase lexico-semantice.

Substantivul *picior* are o polisemie deosebit de bogată grupată, conform DEX, în mai multe categorii de sensuri a căror legătură nu e la fel de clară și ușor de stabilit. Sensul de bază este „fiecare dintre cele două membre inferioare ale corpului omenesc... și cere o precizare contextuală de tipul: „copilul și-a rupt un picior”. Pe lângă acest sens de bază avem încă opt sensuri secundare și mai multe sensuri figurativ-abstracte.

Referindu-ne la contextul „Nepotul este iute de picior”, constatăm că sensul substantivului *picior* se deosebește de cel de bază prin componenta de sens (reactivitate).

Astfel, construcția dată apare în aceeași serie sinonimică cu „sprinten”, „agil”, „rapid”, „iute”.

Cât privește expresia „Unde nu-i cap vai de picioare”, sensul substantivului „picior” se deosebește de cel de bază prin componenta de sens / latura concretă materială a lucrurilor/. În acest exemplu cuvântul luat în discuție nu are antonim în limba română și de aceea delimitarea și semnificația sa se realizează contextual. În exemplul nostru, *picioare* nu se opune cuvântului *cap* în sensul său propriu decât dacă ne gândim că unul denuște extremitatea superioară, iar celălalt extremitatea inferioară a corpului.

Un sem cum este *animal*, menționează A.Bidu-Vrânceanu, poate duce la o grupare foarte largă de unități lexicale, dar care se pot restrânge dacă avem în vedere alte două seme comune: *domestic* și *sălbatic*, care la rândul lor pot permite delimitarea unui număr diferit de paradigme în funcție de specia concretă a animalului respectiv. De aceea denumirile animalelor reprezintă unul dintre exemplele de ramificare paradigmatică maximă, în care secționarea produsă se face pe o treaptă superioară, mai apropiată de *ansamblul* vocabularului [1, p.163]. Semele variabile din acest câmp se pot grupa după generație (adult, pui), sex (mascul, femelă) etc. De pildă: *cal, iapă; mînz, mînză, mînzac, sau rață, rățoi; boboc (rățoiăș), rățușcă*.

Exemplul vizat face parte din câmpurile în care paradigmele lexico-semantice au un termen-bază, precum și în cazul numelor de culori, dar sunt și numeroase altele în care acesta nu există (nume de rudenie), dat fiind că termenul-bază din anumite paradigme lexico-semantice organizează pe toți ceilalți termeni din paradigma dată în jurul lui și pot fi caracterizate ca ordonate.

Numele de culori includ în sine 6 termeni de bază cu paradigmele respective: *galben, roșu, albastru, verde, alb, negru*. Semele în cauză (galben, roșu...) funcționează de la o paradigmă la alta ca seme variabile distinctive. De exemplu: *gălbui* se opune lui *verzui* tocmai prin semul *galben*, respectiv *verde* [1, p.173].

Câmpul semantic al verbelor, adjectivelor din vorbire poate fi prezentat și prin șiruri sinonimice, cupluri antonimice etc. care, la rândul lor, unele dintre acestea pot reprezenta diverse alte câmpuri. De exemplu, *uscat* definit prin trăsăturile de sens / (caracteristică) adjectivală/, /umiditate/ stabilește relații de antonimie în funcție de context, astfel:

uscat - ud (în contexte ca *obiecte, rufe*);
uscat - umed (în contexte ca *vreme, aer*);
uscat - gras (în contexte ca *păr, piele*) etc.

Actualmente, sintagma *câmp semantic* tot mai frecvent este substituită de termeni lingvistici mai înguști: *câmp lexical, șir sinonimic, câmp lexico-semantic, (sub) ansamblu* etc.

Câmpurile, după cum relevă A. Bidu-Vrânceanu, nu constituie o metodă, ci un **nivel** de analiză lexico-semantică [1, p.155].

Pentru a determina și a descrie câmpul semantic, adesea se recurge la metodele de analiză componentială și la experimentul asociativ. Grupurile de cuvinte obținute în urma experimentului asociativ și se numesc câmpuri asociative. Dat fiind că semele unui câmp asociativ pot reprezenta diferite clase și formează poliparadigme (constituite din suma sau reuniunea a cel puțin două paradigme), spre deosebire de cele monoparadigmatice (care nu admit mai mult de o paradigmă sau nu au subdiviziuni paradigmatică). De pildă: termenul-bază *aripă* poate face parte din următoarele clase paradigmatică: *animale (păsări), pești, insecte, clădiri, transport* etc.

Întru a evalua și a dezvolta la copii nivelul capacității de a asocia, concomitent cu cel al evoluării limbajului, se poate recurge la proba asociativ-verbală cu instrucțiunea: „Eu voi numi un cuvânt. Voi trebuie să numiți cât mai multe alte cuvinte ce vă apar în minte în legătură cu cel auzit”. Etapa de formare ține de efectuarea unui șir de jocuri, exerciții de genul: Ce are aripi? Cine are aripi? Ce poate fi în preajma aripilor? Din ce sunt aripile? Ce fac aripile? Cum pot fi aripile? etc. Acestea, prin reliefarea diverselor clase paradigmatică, vor contribui incontestabil la dezvoltarea atât cantitativă, cât și calitativă a vocabularului copiilor, la evoluarea proceselor psihice.

Dat fiind faptul că sărăcia limbajului copiilor mici constituie una dintre cauzele ce provoacă dezadaptarea școlară, recurgerea cât mai frecventă la câmpurile semantice, începând mult înainte de vârsta școlară mică, ar conduce considerabil la dezvoltarea intelectuală, la evoluția sistemului lexical, a limbajului și comunicării.

În temeiul cercetărilor psiholingvistice întreprinse de A.П.Лурия, Л.С.Выготский, Н.И.Жинкин, Tatiana Slama-Cazacu etc. despre cuvânt, structura semnificației lui, legăturile formării lexicului în ontogeneză etc. activitatea întreprinsă în cheia celor discutate poate fi axată pe următoarele:

- determinarea și conștientizarea sensurilor cuvintelor;
- includerea sensului cuvântului în semnificația îmbinărilor de cuvinte;
- însușirea relațiilor de sens (situative, figurate) a cuvintelor;
- formarea noțiunilor, a proceselor de clasificare;
- evidențierea relațiilor de sinonimie, antonimie, polisemie;
- perceperea noțiunilor de gen etc.

În consecință, putem afirma că pentru a concretiza una dintre virtualitățile semantice pe care le comportă semnificația unui cuvânt este suficient ca acel cuvânt să fie întrebuințat într-o situație bine determinată, adică folosit de un anumit vorbitor, în anumite împrejurări.

Cuvântul în sine, luat singur, nu este purtătorul unui mesaj lingvistic concret; el primește acest statut numai ancorat la realitate, prin marcarea existenței sau inexistenței.

Referințe:

1. Bidu-Vrânceanu A., Forăscu N. Modele de structurare semantică. - Timișoara, 1984. - 279 p.
2. Corlăteanu N. Limba moldovenească literară contemporană. Lexicologia. - Chișinău: Lumina, 1982. - 237 p.
3. Limba română contemporană. Vol. II. - București, 1975.
4. Бородин М. А., Гак В.Г. К типологии и методике историко-семантических исследований. - Ленинград, 1979. - 83 p.
5. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. - Москва: Высшая школа, 1974. - 202 p.
6. Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания. - Москва: Наука, 1982. - 336 p.

Prezentat la 25.04.2007